

Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi

Derleme Makalesi

Ulaşılabilirlik Kültürü

Hasan ÜNVER^{a*}, Ruşen YAMAÇLI^b

^a Mimarlık Doktora Programı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, TÜRKİYE

^b Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, TÜRKİYE

* Sorumlu yazarın e-posta adresi: hasanunver@gmail.com

ÖZET

Ulaşılabilirlik, evrensel tasarım felsefesi bağlamında son derece geniş bir alana hitap etmektedir. Evrensel tasarım ilkelerinden ilki olan “eşdeğerlik” ya da diğer bir deyişle “akreditasyon” kavramı, hedeflediği hizmet ya da yapıyı çevreyi elde etmek için birbiriyle son derece girift bir bileşenler bütünüdür.

Akreditasyonun, hedeflediği evrenselliğe yönelik süreçlerinde neredeyse birbirlerine bir yapbozun parçaları gibi kenetlenmiş bu üç bileşenin birbirleriyle ilişkisi –*teknik akreditasyon, idari akreditasyon ve kültürel akreditasyon*– lineer bir süreç değil, bir döngü olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla her üç bileşen de birbirinin hem sebebi hem de sonucudur. Bununla birlikte, engelli bireylerin karşı karşıya kaldıkları sıkıntılarının temelinde sosyal ve kültürel bilinç eksikliği olduğu gerçeği de insanların yaşam kalitesini ve yaşama hakkını doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmada, ulusal ve uluslararası ortamda her geçen gün adım adım gelişme kaydeden teknik ve idari akreditasyonun yanında, bunların uygulanabilirliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi açısından kültürel akreditasyonun ve ulaşılabilirlik kültürünün toplum genelindeki öneminden bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ulaşılabilirlik, Kültür, Evrensel tasarım

Culture of Accessibility

ABSTRACT

Accessibility caters to an extremely wide field in the context of universal design philosophy. Accreditation is a set of highly interrelated complex components that aims to obtain service or built environment.

The relationship between these three components of accreditation –*technical, administrative and cultural accreditation*– is not a linear process, but a loop. In this case, all three components are both causes and effects of each other. However, the problems that individuals with disabilities faced are on the basis of the lack of social cultural awareness. This circumstance affects the life quality and right to live of individuals directly.

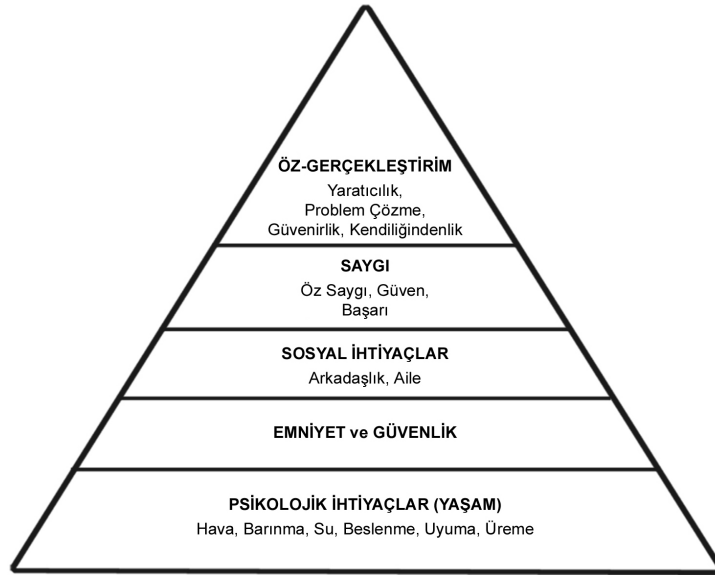
In this study, the emphasis of technical and administrative accreditation evolving with each passing day at national and international environments; and also cultural accreditation that provides feasibility and sustainability of technical and administrative data are mentioned.

Keywords: Accessibility, Culture, Universal design

I. GİRİŞ

MASLOW, İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teoremi'nde insan ve toplum ihtiyaçlarının kendi içlerinde bir hiyerarşiye sahip olduklarından yola çıkar. Teoriye göre insan ve toplum, bu hiyerarşinin bir basamağındaki ihtiyaçlarını karşıladıkça daha üst basamaklarda yer alan “üst ihtiyaçlar”ı karşılama arayışına girer. Bunun doğal bir nedeni olarak da içinde bulunulan basamak tarafından belirlenen davranış kalıpları söz konusudur. Ayrıca bir basamaktaki ihtiyaçlar tamamıyla giderilmeden bir üst ihtiyaç kategorisine geçilebilmesi de mümkün değildir [1].

20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında her yönüyle yıkım yaşayan toplumlar, bu savaşlar sonrasında barışla geçen yarım asrı aşkın süre itibarıyla “İhtiyaçlar Hiyerarşisi Piramidi”nde (Şekil 1) öncelikle barınma ve benzeri ihtiyaçlarını karşılama gayreti içine girmişlerdir. Bu basamaktaki tüm gereksinmelerin karşılanmasını takiben ise piramidin daha üst kategorilerine geçilmiştir. Tabii ki bu geçişler zaman bağlamında toplumdaki topluma büyük farklar arz etmiştir. Bu farkın temelinde toplumların piramitteki yolculuklarına başladıkları noktadan; toplumsal kalkınmaya geçişte oluşan bilince (ki bu bilince kültür tanımını yüklemek yanlış olmaz) kadar çok geniş bir yelpazede ele alınabilecek koşullar söz konusudur.

Şekil 1. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Piramidi [1]

Son yıllarda uluslararası platformlarda adı daha sık kullanılmaya başlanan ulaşılabilirlik, “İhtiyaçlar Hiyerarşisi Piramidi”nin en üst kategorilerinde yer alan, son derece uygar ve eşitlikçi bir kavramdır. Evrenselliğin bir alt başlığı olarak ele alınabilecek ulaşılabilirlik, yapılı çevrenin ulaşılabilirliğinden, bilgi ve hizmetlerin kullanılabilirliğine kadar uzanan çok geniş bir çalışma alanına sahiptir. Gerek bilişsel ve gerekse de fiziksel ulaşımın artık çok sıradan ve hızlı bir biçimde yapılabildiği modern dünyada, her konudaki evrensellik yaklaşımları günbegün çok daha önemli ve hayati bir duruma gelmektedir.

Tüm bunlara paralel olarak, evrensellik ile ilgili tüm fikrî ve fiziki uygulamalardaki amacın toplumca kanıksanmış olması da en az, konu hakkında yapılmış hukuki ve teknik düzenlemelerin yeterliliği ve yaptırım gücü kadar önemlidir. Çünkü birey gerek kanun koyucu, gerek planlayıcı ve gerekse de uygulayıcı olarak farklı rollere sahip olsalar da, sonuçta herkes toplumsal hayatın birbiriyle tamamıyla eşdeğer kullanıcılarıdır. Bu bağlamda,

mevzuat düzenlemelerini yapacak olan gerek kanun koyucuların, gerek mevzuata göre proje geliştirecek mimar ve mühendislerin ve gerekse de uygulayıcı yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarının her kademedeki yöneticilerinin aslında birer kullanıcı olarak eğitilmeleri ve profesyonel çalışmalarını bu bilinç ile yapmaları son derece önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, toplumsal yaşama katılma bağlamında bireyleri “engelli” hale getiren asıl etkenin, ulaşılabilirlik kültürünün edinilmesi ve edindirilmesi hususundaki yetersizlikler olduğundan yola çıkılmıştır. Diğer bir deyişle “ulaşılabilirlik kültürü”, konu ile ilgili tüm çalışmaların temelini oluşturması gereken ana bileşendir.

II. EVRENSELLİK ve ULAŞILABİLİRLİK

İdeal toplum ve ideal insan düşüncesinin oluşmaya başladığı antik çağlardan itibaren evrensellik fikir ve modelleri filozoflarca değerlendirile gelmiştir. Bu değerlendirmeler daha çok küresel siyaset ve benzeri ortamların idealize edilmesine yönelik olsalar da genel anlamda tanım ve sistematığe yönelik genel geçer ifadeler içermeleri bakımından önemlidirler.

Konfiçyus, evrensel insanlık düşüncesi bağlamında ortak iş ve çıkarların yönetilebilmesi için uluslararası bir örgüte olan ihtiyaçtan bahsetmiştir [2]. Bununla birlikte, evrenselliğin ulusal ve uluslararası çıkar boyutundan insan hakları boyutuna evrimi son yüzyılın ortalarına değin -felsefe bağlamı hariç- kayda değer bir gelişim göstermemiştir.

Evrenselliğe paralel olarak insan hakları düşüncesi Fransa ve İngiltere'de şekillenmeye başlayarak Amerika'ya sıçramış, ancak gelişimini gene Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi gereğince, gelişmiş toplumlardan oluşan öncelikli olarak Batı coğrafyasıyla sınırlı kalmıştır [3]. Yerel bağlamda birbirinden bağımsız olarak ilerleme gösteren bu anlayış İkinci Dünya Savaşı'na değin somutlaşmamıştır [3].

İkinci Dünya Savaşı'nda toplumların yaşadığı büyük yıkım, savaş sonrasında insanlığın maddi ve manevi olarak kendi kendisini sorgulamasını sağlamıştır. Bunun sonucunda insan hakları ve daha da önemlisi, insan haklarının evrenselliğine dair ardı ardına önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan en önemlileri, insanlık için de önemli iki dönüm noktası olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (1948) ile Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda kabul edilen Viyana Bildirisi (1993)'dir [3].

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin takdim kısmında

“İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan eder.” [4]

ibaresi yer almaktadır. Bunlara ek olarak;

“Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. ...

Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.” [4]

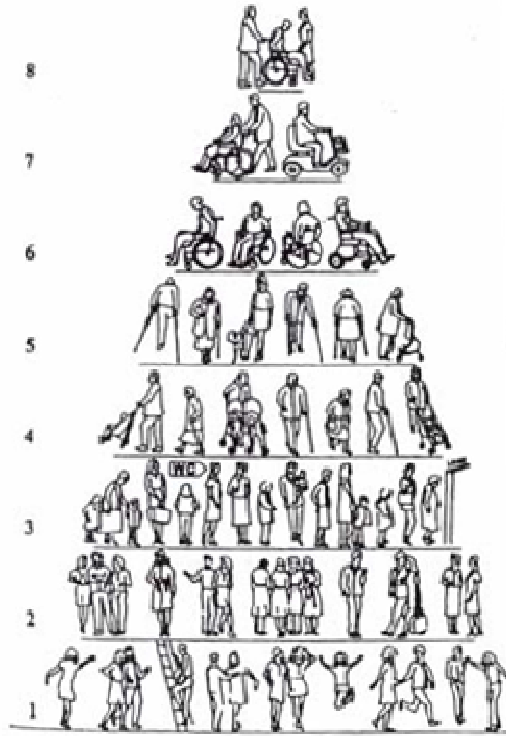
maddeleri de evrensellik fikrini vurgulamaktadır.

Viyana Bildirisi'ndeki;

“Bütün insan hakları, evrensel, bölünemez ve birbirleriyle bağlantılı ve birbirlerine bağımlıdır. Uluslararası toplum, insan haklarına küresel olarak adil ve eşit bir şekilde, aynı düzeyde ve aynı vurguyla yaklaşmalıdır. Kültürel ve ulusal özgüllükler ile çeşitli tarihsel, kültürel ve dini artalanların akılda tutulması gerekirken birlikte; siyasi, ekonomik ve kültürel sistemlerinden bağımsız olarak bütün insan haklarını ve temel özgürlükleri teşvik ve muhafaza etmek devletlerin görevidir.”

maddesi, evrenselliğin mutluluğunun [3] altının çizilmesi açısından çok önemlidir.

Türk Dil Kurumu, Evrensel kelimesini “bütün insanlığı ilgilendiren” olarak tanımlamıştır [5]. Bu tanım doğrultusunda başta evrenselliğin dünyadaki anayasaları sayılabilecek bu iki belge olmak üzere tüm belge ve uygulamalar insan hakları temelinde her bireyin topluma sunulan tüm hizmetlerden hiçbir ayrımcılığa uğramadan, aynı ölçüde yararlanabilmesini öngörmektedir [6]. İnsan ihtiyaçları evrensel olduğu için -diğer bir deyişle belli bir toplumsal yapıya, bir coğrafyaya ya da herhangi bir özel durum ve şarta özgü olmadığı için- bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik fikir, proje ve uygulamaların da evrensel olması şarttır.

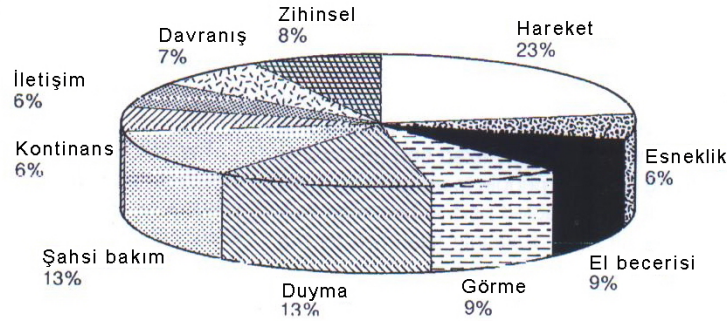
Şekil 2. Evrensel Tasarım Piramidi [10]

Evrensel tasarım terimi ise ilk olarak Mimar Ronald L. Mace tarafından, tüm ürün ve yapıları çevrenin estetik ve kullanılabilirlik açısından mümkün olduğunca herkese –yaş, yeterlilik ve statüden bağımsız olarak- hitap edecek şekilde tasarlanması mantığı olarak ortaya konmuştur [7]. Diğer bir deyişle evrensel tasarım, “bir sosyal sürdürülebilirlik projesi” [8] olarak belirli engeli olan kullanıcıya odaklanmaktan ziyade yaşla, hareket olanaklarıyla, görsel, işitsel ve zihinsel yeteneklerle sınırlı tutulamayacak bir kavramdır ve yeterliliklerin, insan yaşamının her evresindeki değişkenliği “herkes için tasarım” felsefesinin de temelini oluşturur [9]. (Şekil 2)

Bu bağlamda ele alındığında evrensel tasarım, “yapılı çevrenin, ürünlerin, program ve hizmetlerin adaptasyona ya da özelleşmiş tasarım çözümlerine gerek kalmadan herkes için erişilebilir, kavranabilir ve kimseye bağımlı olmadan, doğal bir biçimde kullanılabilir olmasını amaçlayan bir tasarım stratejisi” olarak öne çıkmaktadır [8].

Binanın kendine has fiziki özellikleri, fonksiyonu ve ihtiyaç programı nasıl olursa olsun, kullanıcının sonuçta bir insan olmasından dolayı mekân düzenlemeleri insan gereksinmelerini karşılamak amacı ile yapıldığından, insan için gerekli çevresel koşulları yaratmak ve ona uygun nitelikleri bilmek [11] bağlamında ulaşılabilirlik tasarımındaki temel prensipler her zaman geçerlidir [12].

Bütün bu tanımlamaların ışığında birey; sosyal yaşamında mobilya, konut, faaliyet alanları ve çevre tasarımından kaynaklanan yanlış ve eksik tasarım uygulamaları nedeniyle zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bu durumun engellinin yaşam kalitesi ve yaşama hakkının azalmasına neden olduğu düşünülmektedir [13].

Şekil 3. Engelli yetişkinlerin engel türüne göre oranları [14]

Bu bağlamda ulaşılabilirliğin de bir insan ihtiyacı olması doğrultusunda evrensel tasarımın bir alt başlığını teşkil etmesi kaçınılmazdır. Ulaşılabilirlik; inşa edilmiş çevrelerin ve ulaşım sistemlerinin tüm insanlar için açık, erişilebilir ve kullanılabilir olmaları gerektiğini kabul eden rasyonel ve insan odaklı bir yaklaşımdır [6].

Engelsiz tasarımın, yukarıda bahsedilen bağlamda herkes için her mekânda geçerli duruma getirilmesi çalışmaları sonunda “evrensel tasarım”ın ilkeleri şu şekilde geliştirilmiştir:

1. Kullanımda eşdeğerlik,
2. Kullanımda esneklik,
3. Basitlik ve sezilebilirlik,
4. Algılanabilir bilgilendirme,
5. Hatanın tolere edilmesi,
6. Fiziksel gücün az kullanımı,
7. Yaklaşım ve kullanım ölçü ve mekânı [15].

Bu sıralamadan da anlaşılacağı üzere, evrensel tasarımın en önemli ilkesi, akreditasyon olarak da edilebilecek eşdeğerliktir. Diğer ilkeler, ancak akreditasyon sağlanabilirse bir anlam ifade eder.

Akreditasyon bir bakıma standartlaşma olarak tanımlanabilir. Ancak ulaşılabilirliğin akreditasyonu salt norm ve standartlar olarak ele alınmamalıdır. Bu standartların kanun koyucular tarafından yapılan düzenlemelerle uygulayıcı ve kullanıcılara dayatılmasının yanında, kullanıcı boyutunda toplumsal

bilincin artırılması (kültür) da ulaşılabilirliğin bileşeni olma bağlamında önemle üzerinde durulması gereken husustur. Kısaca ulaşılabilirliğin akreditasyonunun üç bileşeni vardır:

1. Teknik akreditasyon
2. İdari akreditasyon
3. Akreditasyonun kültür boyutu

Bu üç bileşen birbirlerinden bağımsız olarak düşünülüp uygulandıklarında ulaşılmak istenen sonuç bir tarafından eksik kalacaktır. Çünkü bu üç bileşen, bir süreç değil bir temeli ifade etmektedir. Her bileşen, diğer ikisini tamamlayıp yönlendirir.

Teknik akreditasyon ile uluslararası ve ulusal norm ve standartlaşmanın sağlanmasına yönelik olarak yapılan düzenlemelerin bütünü anlaşılmaktadır. Her ülke, kendi özelindeki düzenlemeler için mutlaka daha önce yapılmış çalışmaları temel almıştır. İnsanlık tarihinden ve yüzlerce yıllık teknik birikimden gelen deneyimler derlenerek kendi özel dinamikleriyle bütünleştirilmiştir. Çünkü daha önce de bahsedildiği üzere tüm bu teknik akreditasyon verileri insan anatomisini temel almaktadır.

Şekil 4. Akreditasyonun bileşenleri

İdari akreditasyon boyutu ise, teknik alt yapıdan farklı olarak biraz daha yavaş bir seyir göstermektedir. Teknik verilerin neredeyse yüz yıla varan geçmişi ve toplumdaki “hâlâ tercihi bir tasarım” [10] olarak görüldüğü zihniyetin de oynadığı rol gereği teknik akreditasyonun artık kağıt üzerinde ve isteyen özel uygulamalarda kullandığı bir veriler yığını olduğunu reddeden zihniyet her geçen gün daha ağır basmaktadır. Bu da devletlerin ve devletler üstü uluslararası kuruluşların yapacakları kanuni düzenlemeler ile hayat bulmaktadır. Ancak Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi uyarınca, bazı ülke ve toplumların diğerlerinden çok daha devingen bir şekilde hareket edebilmesi de son derece doğaldır. Bu gerçekten hareketle toplumsal ilerleme ve kalkınmanın er ya da geç gerçekleşmesiyle bu tip düzenlemelerin –diğer toplumlardan geç de olsa- yapılması ve uygulanması kaçınılmaz olacaktır.

Akreditasyonun kültür boyutundan ise makalenin ilerleyen bölümlerinde bahsedilecektir.

III. ULAŞILABİLİRLİK KÜLTÜRÜ

Son yıllarda hemen her branş ve konuyla birlikte anılmaya başlanan kültür kavramı, toplumun tüm bileşenlerini düzenleyen organik kurallar, düşünsel eğilimler, güzel sanatlar, gelenek, görenek, inanç ve adetler, ahlaki kurallar ile, insanlarca gerçekleştirilen yetenek ve alışkanlıkların bütünü [16] olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kültür kavramı, “milletçe üretilen ve toplumun hayat tarzını belirleyen değerler bütünü”; “davranış ve yaklaşımları belirleyen birikimler”; “kimliği belirleyen değerler” olarak da ifade edilmektedir [17].

Tablo 1. Kapsayıcı tasarım nedir, ne değildir?[18]

Kapsayıcı / evrensel tasarım ... değildir.	Kapsayıcı / evrensel tasarım
...sadece bina tasarımıyla ilgili...	...ürünlerin, binaların, yolların, parkların, kamusal alanların, ulaşım ve diğer çevrelerin tasarımları dahil tüm tasarım kararlarının kapsayıcı biçimde düşünülmesidir.
...sadece engelli insanlar için tasarımla ilgili...	...toplumun çeşitliliğini kucaklayan, anlayan ve engelliler dahil tüm kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlamaktır.
...tekerlekli sandalye kullanıcılarının bariyerleri aşip bir binaya girebilmelerini garantiye almak...	...tekerlekli sandalye kullanıcılarının çevrenin tasarımından etkilenen gruplardan sadece biri olduğunun farkına varmaktır. Engelli insanlar, yapılı çevre deneyimlerine ve ürünleri kullanımlarına etki eden bir ya da birden çok fiziksel, zihinsel, algısal ve bilişsel engelleriyle çok farklı yaşam tecrübelerine sahiptir.
...yardımcı teknolojiyle ilgili..	...ürün ve çevrelerin herkesçe kullanılabilmesini kolaylaştıran doğru çözümü sağlamaktır. Yardımcı teknoloji bunda rol oynayabilir, fakat kapsayıcı tasarım teknik yardım sağlamadan daha fazlasıdır.
...iyi tasarım...	...kötü görünüme sahip düşük kaliteli bir tasarım olmamalıdır. Kaliteli bir kapsayıcı tasarım, yeterli fonksiyona sahip olan kadar güzeldir.
...herkesin ihtiyaçlarını karşılayacak bir tasarım çözümü bulmanın her zaman mümkün olduğu varsayımı...	...girilen bir binada ya da kullanılan bir üründe kullanıcının fırsatlarını maksimize etmektir.
...karşılansması gereken bir kanuni gereksinmeler dizisi...	...mevzuatın faydalarını bilerek bunları gerektiği kadar kullanmak, fakat her tasarım kararında tasarım sürecini daha bütüncül olarak benimsemektir.
...ana tasarım kararlarının alınmasından sonra tasarım sürecine ekstra bir eklenti...	...her tasarım sorununa tasarım sürecinin başından itibaren kapsayıcı bir paradigma ile yaklaşmaktır.
...engelsiz insanlardan daha az şanslı insanlara bir hayır hediyesi...	...herkesin her ürünü, binanı ya da çevreyi mümkün olduğunca kapsamlı biçimde kullanma hakkı olduğunu bilmektir. ...tüm ve ürün ve çevrelerin kullanımında bireylerin haysiyetini korumaktır.
...uzman tasarımcının kullanıcılardan ayrı yürüttüğü bir aktivite...	...herkes tarafından verimli kullanımı azami düzeye getirecek doğru tasarım çözümünü bulmak için farklı cinsiyet, yaş, yetenek ve kültürel, ırksal ve dini arka planları olan insanlarla çalışmaktır.

Bununla birlikte her uzmanlık alanının bakış açısından kültür kavramı farklı tanınmaktadır [17]. Dikkat edilmesi gereken husus, kültürün nasıl doğduğuna ve evrimsel özelliklerine ilişkin tutarlı bir düşüncenin olması esastır [16].

Dünya Sağlık Örgütü'nün çevresel modeli engelliliği sosyal ve fiziksel bağlamda açıklar. Bu görüşe göre bireyin engelliliğini sağlık durumu değil çevre etkiler. Örneğin bir elektrik kesintisinde görme yetisinden tamamıyla yoksun biri evinde rahatlıkla dolaşabilir, çivi çakabilir, eğer Braille kullanıcısıysa roman bile okuyabilir. Ancak görebilen biri bu görevleri kolaylıkla yapamaz. Bu örnekte bireyi engelli yapan çevredir [19]. Engellilerle birlikte yaşayan ve hep birlikte yaşanan yapıyı oluşturanın da insan olduğu düşünüldüğünde dışlayıcı kültürün temel nedenlerinden biri, toplumun engelli bireylerle birlikte yaşama konusundaki beceri ve bilgi eksikliğidir [20]. Hayatı boyunca tekerlekli sandalyeye bağlı bir insan ile çocuğunun pusetini ya da yaşlı bir akrabasının tekerlekli sandalyesini itmek zorunda olan sağlıklı bir insanın aslında içinde buldukları durum ve şartlar itibarıyla birbirlerinden hiçbir farkları olmadığını da toplumun zihninde canlanabiliyor olması lazımdır.

Ancak, teknik akreditasyon ile idari/kanuni akreditasyon ne kadar mükemmel yakın öngörülüp gerçekleştirilmiş olursa olsun, bu iki önemli bileşeni birbirine bütünleştiren bir “kültürel akreditasyon” olmadıktan sonra tüm diğer düzenlemeler, hazırlandıkları zamanın ideal modelinde eskirken toplumsal olarak yarar sağlamaktan çok uzak olacaklar, literatür birikiminden başka bir yararı olmayan belge olma niteliklerinden sıyrılamayacaklardır. Evrensel tasarımı bir duvar olarak düşünüldüğünde, idari/kanuni akreditasyon ile teknik akreditasyon birer tuğla olarak canlandırılabilir. Bu tuğlaların taşıyıcılıklarıyla duvar bütününe teşkil edebilmelerinin tek şartı bu bileşenleri birbirlerine bağlayan harcın varlığıdır. Bu harc ise “ulaşılabilirlik kültürü”dür.

Norm, standartlar ve bunların uygulanma koşul ve yaptırımlarını belirleyen kanun, yönetmelik ve benzeri enstrümanlar belirli bir süreç içerisinde birçok kaynaktan faydalanılarak oluşturulmuş ve oluşturulmaya devam etmektedir. Ancak ulaşılabilirlik kültürü, ilköğretimden itibaren bilinçli ve –kültürlü- eğitimciler tarafından verilmesi gereken çok detayı ve önemli bir –adı üstünde- kültürel eğitimidir. UNESCO son on yıl içinde eğitim ve kültür çalışmalarında politika geliştirme konusunda ana güç olarak çalışmaktadır [21] savından hareketle evrensel tasarım eğitiminin, mimarlık, tasarım ve planlama alanlarında yetmezlikleri olan kişiler için erişilebilirliğin sağlanması konusundaki eğitimden daha fazlasını ifade ettiğine de dikkat çekilmiştir [8]. İnsan Merkezli Tasarım Enstitüsüne (The Institute for Human Centred Design) göre, herkes için tasarım yaklaşımı yasaların öngördüğünün ötesinde de bir anlam taşımaktadır [9].

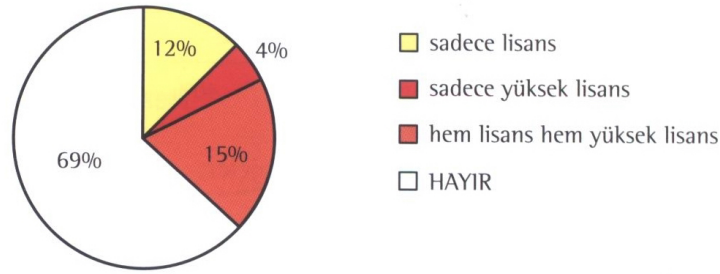

Şekil 5. Hatalı bir uygulama örneği [22]

Bu sayede, standartlara uygun olmasına rağmen hemen önünde bulunan elektrik direği yüzünden hiçbir şekilde kullanılamayan tekerlekli sandalye rampaları vb olmaz.

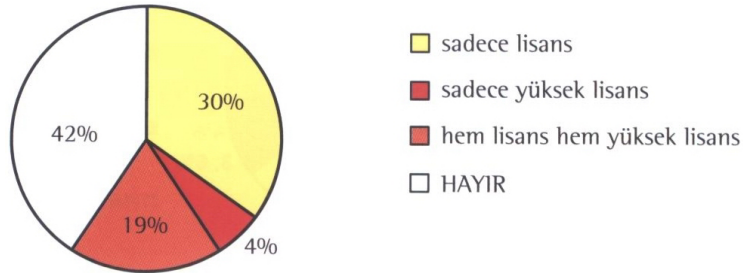
Sadece ilköğretim değil, üniversitelerin mimarlık, iç mimarlık, peyzaj mimarlığı, şehir bölge planlama, endüstri ürünleri tasarımı gibi bölümlerinde de ulaşılabilirliği salt teknik yönleriyle değil, bir kültür olarak dikte etmek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 15 Şubat 2001'de benimsediği "Yapılı çevreyle ilgili tüm meslek alanlarının öğrenim programlarında Evrensel Tasarım ilkelerine yer verilmesi hakkında karar" bulunmaktadır [8].

Ancak yapılan araştırmalar, ulaşılabilirlik kültürüne yönelik ilköğretim seviyesindeki eğitimler bir yana, akademik eğitim kurumlarında bile ne kadar zayıf kaldığını göstermektedir. Örneğin (Şekil 6) üniversitelerin mimarlık, iç mimarlık, peyzaj mimarlığı ve şehir ve bölge planlama bölümlerinin %69'unda engelliler için tasarım konusunda kuramsal ya da uygulamalı herhangi bir ders olmadığı belirtilmiştir.

Şekil 6. Engelliler için tasarım konusundaki kuramsal ve uygulamalı dersler [18]

Çalışmanın diğer bir sonucunda ise (Şekil 7) gene aynı bölümlerin %42'sinde konu/bölüm/ünite bağlamında veri alış verişi olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu da ulaşılabilirlik kültürünün topluma entegrasyonu sürecinde bulunulan yeri göstermesi açısından dikkate değerdir.

Şekil 7. Engelliler için tasarım konusunda içeriğinde konu/bölüm/ünite yer alan dersler [18]

IV. SONUÇ

Herkes için tasarım hâlâ tercihtir, hatta bu tercihin bir anlamda yasalarla zorla yapıldığı bir yaklaşım olarak tasarım ortamında varlığını sürdürmektedir [10]. Teknik akreditasyon ölçütlerinin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliğini devlet garantisi altına alma amacı güden idari akreditasyon, sadece teknik verilerin kullanımına yönelik mevzuatla sınırlı kalmamalıdır. Daha sürdürülebilir bir evrensellik çıktıları bütünü için tasarlanacak yeni yapılanmanın tabanı mutlaka kültürel akreditasyon,

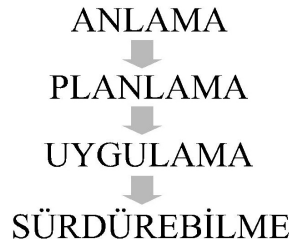
diğer bir deyişle ulaşılabilirlik kültürü üzerine kurulmalıdır. Aksi halde teknik ve idari düzenlemeler ne kadar iyi ve uygulanabilir olursa olsun işlerlikten uzak olacaktır.

Türkiye’de hâlihazırda uluslararası özdeşlerine adım adım yaklaşan akreditasyon çalışmaları mevcuttur. Ancak uygulamaların düzenleyici ve denetleyicisi olan, aynı devletin farklı kurumları arasında bile ufak düzenlemelerle ortadan kaldırılabilir çelişkiler yaşanabilmektedir. Hatta bazı durumlarda ancak çok ciddi yapısal düzenlemelerle engellenebilecek yetki karmaşası ve tanımsızlıklar olduğu gerçeği ile yüz yüze kalındığında, işe ulaşılabilirlik kültürünü temel alarak başlamanın ne kadar doğru bir yaklaşım olacağı açıktır. Eğitim ve kültür, hedeflenen ideal ulaşılabilirlik sistemlerinin organları olmasa da, sistemi mutlaka birçok yerden beslemelidir. Bu da gerek milli eğitim ve yükseköğretim sistemine, gerek sivil toplum kuruluşlarına ve gerekse de yaşam boyu eğitime çok büyük görev ve sorumluluklar yüklemektedir.

Bir kültürün kültür olarak kabul edilebilmesi için kuşaklar boyunca toplumsal yaşama yerleşmesi gerekmektedir. Çünkü kültürün kapsadığı çok geniş ölçek düşünüldüğünde kültürel etkileşimlerin ancak uzun vadede yerleşik özellik kazandığı görülmektedir [16].

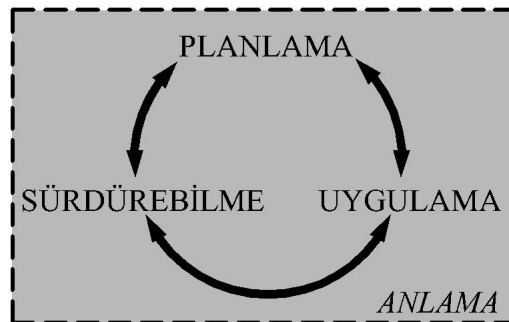
Ulaşılabilirlik kültürünün önemi tam da bu noktada kendini göstermektedir. Çünkü (Şekil 8)’de da görülebileceği üzere, ulaşılabilirliği planlamak, uygulamak ve sürdürülebilirlik için önce ulaşılabilirliğin ne olduğunu, kapsamını, amacını ve bunun gibi birçok argümanı gerek birey ve gerekse de toplum olarak özümsemiş olmak gerekmektedir.

- Ulaşılabilirliği anlama,
- Ulaşılabilirliği planlama,
- Ulaşılabilirliği uygulama,
- Ulaşılabilirliğin sürdürülebilirliği.

Şekil 8. Ulaşılabilirlik süreci

Başka bir ifadeyle, planlama, uygulama ve sürdürülebilirlik birbirini her yönde beslemek durumunda iken, bu döngü “anlama” -diğer bir deyişle “kültürlü olmak” / “ulaşılabilirlik kültürü” üzerine oturmaktadır. (Şekil 9)

Şekil 9. Ulaşılabilirlik döngüsü

Tüm bu ve bu gibi çağdaş gereksinmelerin gerek uygulayıcılar ve gerekse de kullanıcılar bağlamında sağlanabilmesi için “kültürel” bağlamda bir geri plan gerekmektedir. Problemin bu kadar büyük olmasının da aslında en büyük sebebi budur. Çünkü uygulayıcının eline uzun yıllar boyu deneyim ve ihtiyaçlara göre geliştirilmiş olan bu norm ve standartlar verilebilir, bunların gerekleri istenebilir -ki bunların tümü maddi imkânlar binaen belki de azami birkaç aylık bir sürede gerçekleştirilebilecek şeylerdir. Ancak bunların yapımındaki titizliğe ve kullanımına dair sahip olunması gereken hassasiyetin topluma kazandırılabilmesi için eğitimin ilk kademelerinden başlayan bir süreç gerekmektedir. Bu da çok ciddi stratejik programlarla edinilebilecektir. Zira bu bilinçle eğitime başlanan bir çocuk, bu bilinçle eğitilmemiş -her ne kadar iyi niyetli de olsa- bir büyüğünün davranışlarını rol model olarak benimsediği takdirde, zaten meyvelerini yavaş yavaş vermesi planlanan çok uzun bir sürecin yürütülmesi daha da yavaşlayacaktır. Bu zorluklar da “kültür” konusunun gerek yasa koyucular, gerek uygulayıcılar ve gerekse de kullanıcılar bağlamında ötelenmesi sıkıntısını gözler önüne serecektir.

Kişilerin yaşam kalitelerinin artırılmasında evrensel tasarım yaklaşımı büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bir toplumdaki herkesin bu konuda eğitilmesi gerekir. Mimarlık, şehir planlama, kentsel tasarım ve ürün tasarımı alanlarında eğitimin ilk yıllarından başlayarak bu yaklaşım konusundaki kavrayışın geliştirilmesi sağlanmalıdır [8]. Özellikle mimarlık, şehir bölge planlama, iç mimarlık, endüstri ürünleri tasarımı ve peyzaj mimarlığı eğitimi veren okullarda ulaşılabilirliği bir teknik ve sayısal standartlar silsilesi mantığıyla değil, bir felsefe olarak değerlendirilmesi önemlidir. Dolayısıyla da ders programlarında konuyla ilgili yer alan derslerin ve derslerin çıktılarının da birer kültür çıktısı olmaları durumu söz konusu olacaktır. Önemli olan, teknik altyapının yanı sıra öğrencilere empati kurmayı öğretmektir. (Şekil 10)

Şekil 10. Hatalı kullanıma örnek [23]

Ulaşılabilirlik bağlamında planlanan ve uygulanan çalışmalar yalnız tasarımcı bağlamında ele alınmamalı, ulaşılmak istenen hedefin tasarımcı ve kullanıcı olarak iki farklı boyutu olduğu göz ardı edilmemelidir. Akademik eğitim ile her konuda olduğu gibi ulaşılabilirlik kültürü edinme konusunda yetkin ve donanımlı tasarımcılar yetiştirilebilmektedir. Ancak “kullanıcının yetiştirilmesi” bağlamında “ulaşılabilirlik kültürü” konusunun ilköğretimden itibaren tüm eğitim süreçlerinde yer alması büyük önem taşımaktadır. Sonuçta kanun koyucuların da, teknik personelin de ulaşılabilirlik sisteminin birer kullanıcısı oldukları göz ardı edilmemelidir. “Kültür” ile ifade edilebilecek bu farkındalık meslek okulları bağlamından çıkıp lise hatta ilköğretim okullarında verilmeye başlanmalıdır. Özellikle insan hakları vb derslerle basit ve masrafsız bir biçimde verilebilecek eğitim yardımıyla, ileriki yıllardaki çok daha zor ve masraflı süreçlerin önüne geçebilmek mümkündür.

V. KAYNAKLAR

- [1] A.H. Maslow, *A Theory of Human Motivation*, The Philosophical Library Inc., (1943)
- [2] Ö. Korkmaz, *Tarihsel Süreç İçerisinde Evrensellik Düşüncesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(3) (2002) 155
- [3] E. Demir, *İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm*, Marmara Üniversitesi MÜFH-HAD 14(3) (2008) 209-242
- [4] Anonim, *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, **T.C. Resmi Gazete**, No:7217, Tarih: 27/05/1949
- [5] Anonim, *Türkçe Sözlük*, 11. baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, (2010)
- [6] Anonim, *Herkes İçin Ulaşılabilirliğin İyileştirilmesi - Örnek Uygulama Rehberi*, ÖZİDA (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı), Ankara, (2008)
- [7] R.L. Mace, G.J. Hardie ve J.P. Place, *Accessible Environments: Toward Universal Design*, Center for Accessible Housing North Carolina State University, Raleigh, NC, USA (1991)
- [8] E. Aközer, *Bir "Evrensel Tasarıma Giriş" Dersinden Ne Öğrenebiliriz*, **"Herkes İçin Tasarım" Müfredatı Geliştirme Çalıştayı**, Eskişehir, (2011) 20-31
- [9] A.E Özkul, *Türkiye'de Engelli Öğrenciler ve Yüksek Öğretim*, **"Herkes İçin Tasarım" Müfredatı Geliştirme Çalıştayı**, Eskişehir, (2011) 1-19
- [10] O. Tural, *Hâlâ Tercihli Bir Tasarım: "Herkes İçin Tasarım"*, **"Herkes İçin Tasarım" Müfredatı Geliştirme Çalıştayı**, Eskişehir, (2011) 107-121
- [11] E.F. Arcan ve F. Evcı, *Mimari Tasarıma Yaklaşım: Bina Bilgisi Çalışmaları*, Tasarım Yayın Grubu, İstanbul, (1999)
- [12] P.R. Oxley, *Inclusive Mobility-A Guide to Best Practice on Access to Pedestrian and Transport Infrastructure*, İngiltere Ulaştırma Bakanlığı Mobilite ve İçerme Birimi, (2002)
- [13] H. Ender, *Ankara'da İç ve Dış Mekân Tasarımlarında Tekerlekli Sandalye Kullanıcılarının Yaşam Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mobilya ve Dekorasyon Eğitimi, Ankara, (2007)
- [14] J. Holmes-Siedle, *Barrier-free Design-A Manual For Building Designers And Managers*, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford, (1996)
- [15] Anonim, *International Classification of Functioning, Disability and Health*, WHO (World Health Organisation), (2001)
- [16] B. Gülmez (editör), *Kültür Tarihi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, (2011)
- [17] Anonim, *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, (Ocak 2006)
- [18] E.D. Mishchenko, *Türkiye'de Mimarlık ve Planlama Eğitiminde Evrensel Tasarım*, **"Herkes İçin Tasarım" Müfredatı Geliştirme Çalıştayı**, Eskişehir, (2011) 50-59
- [19] Anonim, *Creating A Culture of Accessibility*, Halton District School Board, Burlington, ON, (2010)
- [20] E. Menda (proje yöneticisi), *Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz? - Mevcut Durum ve Öneriler*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, (2013)
- [21] Anonim, *Arts and Cultural Education at School In Europe*, European Commission Education Audiovision and Culture Executive Agency, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice%20/documents/thematic_reports/113EN.pdf (Erişim tarihi: 27 Aralık 2013)
- [22] Anonim, http://www.sentezhaber.com/images/haberler/kadikoyde_engellileri_engelleyen_yol_h86230.jpg, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2013)
- [23] Anonim, http://www.gazipasasahil.com/resim/haber/2012/hatal_parka_ceza_yayor.jpg, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2013)